

Právní principy v interpretaci a aplikaci práva (výchozí pracovní teze)

Literatura:

Wintr, Jan. Říše principů. Obecné a odvětvové principy současného českého práva. Praha: UK, 2006.
Právní principy. Sborník z kolokvia. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999.

Právní principy, ale i obecné (přirozené) zásady právní, právní axiomy, právní postuláty, právní maximy, regulae iuris - představují koncentrované vyjádření právních pravidel

Jejich rostoucí role i v kontinentální právní kultuře dána:

- globalizací
- evropeizací
- narůstající komplexitou právních vztahů
- potřebou hodnotového zakotvení práva

Představují staleté dobrodiní právní kultury (Boguszak)

Geneze:

Římskoprávní dědictví v Justiniánových kodifikacích (529-533)

Ulpianova **praecepta iuris** (D,1,1,10,1): **honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere** (čestně žít, druhému neškodit a každému dávat, co jeho jest)

Poslední kapitola Digest (D 50,17) „**O různých pravidlech starého práva**“ obsahuje 211 právních regulí, např.:

- Nikdo nemůže převést na jiného více práv, než sám má
(*nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse habet*)
- Nelze se zavázat k nemožnému (*impossibilium nulla obligatio est*)
- Bezdůvodný strach neomlouvá (*vanum timoris excusatio non est*)
- Za vyšší moc nikdo neodpovídá (*casus a nullo praestatur*)
- Dohodou soukromých osob nelze rušit veřejné právo
(*privatorum conventio iuri publico non derogat*)
- Věc rozhodnutá je pokládána za pravdu
(*res iudicata pro veritate accipitur*)
- Podle přirozeného práva jsou si všichni lidé rovni
(*quod ad ius naturale attinet, omnes homines aequales sunt*)
- Právní jednání od počátku vadné se nemůže zhojit
uplynutím času (*quod initio vitiosum est, non potest tractu temporis convalescere*)
- Osobní výsady nepřecházejí na dědice (*quae personae sunt privilegia, ad heredem non transeunt*)

Známe ale i další římské právní principy, např.:

- *Pacta sunt servanda* (dohody mají být dodržovány)
- *Ius est ars aequi et boni* (právo je uměním dobrého a spravedlivého)

Středověký **Corpus iuris canonici** (12.-15. st.) obsahuje obdobně sebrané *regulae iuris*:

- Hřích se nepromíjí, dokud se nevrátí ukradené
(*Peccatum non dimittitur, nisi restituatur ablatum*)
- Není nutné dodržet slovo, byl-li učiněn nemorální slib
(*In malis promissis fides non expedit observari*)
- Není dovoleno učinit nepřímou věc, co je přímo zakázáno
(*Cum quid una via prohibetur alicui, ad id alia non debet admitti*)

- Co někdo může udělat sám, může udělat i skrze druhého
(Potest quis per alium, quod potest facere per se ipsum)
- Kdo je dřívější v čase, je silnější v právu
(Qui prior est tempore, potior est iure)
- Co se týká všech, musí všichni schválit
(Quod omnes tangit debet ab omnibus approbari)

Novověk – osvícenský racionalismus dal novou roli právním principům – snaha o vytvoření systému práva

Dvě cesty:

- cestou kodifikací (Francie)
- cestou právní teorie (Německo – historickoprávní škola, Savignym, pandektistika)

§ 7 ABGB : „Nelze-li právní případ rozhodnouti ani podle slov ani z přirozeného smyslu zákona, jest hleděti k analogii legis resp. juris a zůstane-li právní případ i nadále pochybný, musí býti rozhodnut podle 'přirozených zásad právních'“ (nach den natürlichen Rechtsgrundsätzen)

Code civil - odkaz na přirozené (obecné) právní zásady neobsahuje, stanovením zákazu denegationis iustitiae v § 4 nicméně připouští mezery v právu de lege lata, které pak lze takto překlenout obecnými právními zásadami (principy).

Pozdější **právní pozitivismus** připustil právní principy pouze v případech jejich recipování v právní normě nebo když na ně právní norma výslovně odkáže

F. Weyr – právní principy = metanormativní jev

V. Kubeš – (1934) smírněji přirozené zásady právní neoznačil za zvláštní pramen práva, ale „zaklesnutím v o.z. se tyto staly jednoznačně zásadami právními, a to stejné kvality jako jiná právní pravidla zde výslovně vypsaná“

Propozitivistické prostředí v podstatě celé 20. st. Výjimečně **Evr. úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod** (1950) čl. 7/2: „Tento článek nebrání souzení a potrestání osoby za jednání nebo opomenutí, které v době, kdy bylo spácháno, bylo trestné podle obecných právních zásad uznávaných civilizovanými národy“.

Stejně **Všeobecná deklarace lidských práv** (1948) a **Mezinárodní pakt o občanských a politických právech** (1966)

Právní kultura **Common law** uznávala odedávna právní principy jako vedlejší pramen práva, ale odmítala zohlednit morální aspekty

H.L.A. Hart – poprvé zdůraznil konformnost právního systému morálce a spravedlnosti

Ronald Dworkin -Taking Rights Seriously“ (1978, 2001 česky)

právo se nemůže se vzdát morální konfrontace a soudce může při řešení obtížných případů (hard cases) přihlédnout i k extralegálním standardům, které nemají charakter pravidla a jsou jimi zejména **principy** /principles/ a **postupy** /policies/ vyjadřujícími kolektivní cíle.

Právní principy vyjadřují a ochraňují práva jednotlivce a někdy mění nebo ruší účinek právních pravidel, přičemž sledují požadavky spravedlnosti, slušnosti a morálních ohledů.

Robert Alexy – rozpracoval právní principy na prostředí kontinentální právní kultury

Zdroje právních principů:

- Římskoprávní tradice
- Koncept přirozenoprávní

- Zobecňování významných soudních nebo správních rozhodnutí
- Právní doktrína

Obsahově proces formulování právních principů směřuje k určitému **hodnotovému ukotvení práva**. Právní principy jsou nositeli určitých hodnot právem chráněných, nejsou však s hodnotami ztotožnitelné.

R. Alexy: principy mají deontický (povinnostní) charakter, hodnoty axiologický charakter

F. Hayek: soudce je při svém rozhodování zavázán podporovat principy, na nichž je existující řád společnosti založen. Tyto hodnoty pak může stát pouze respektovat, nikoliv je sám tvořit, tak jako je tomu u právních pravidel.

Hodnoty jsou konečnými cíli, jimi poměřujeme, u právních principů jdeme cestou **odvažování (vyvažování)** významu toho či onoho principu

Pojmy:

Princip vychází z latinského principium, které znamenalo východiště, základ, počátek. Dnes význam - základní a výchozí myšlenka, předpoklad, základní vůdčí zásada.

Zásadou se pak obvykle rozumí pravidlo, směrnice jednání nebo posuzování. V podstatě synonymum principu, obvykle ztotožňujeme právní principy s obecnými zásadami právními a vztahujeme je na celý právní systém. Právními zásadami obvykle rozumíme vůdčí pravidla vztahující se na určité odvětví práva.

Axiom v matematice a logice základní věta platná v určitém oboru; výchozí, intuitivně zřejmé tvrzení, které není třeba dokazovat a z něhož se odvozují všechna ostatní tvrzení dané teorie. Právní principy mají povahu právního axiomu.

Postulát má blízko k axiomu, užívá se více ve společenských vědách, kde vyjadřuje tvrzení určité vědecké teorie přijaté bez důkazu, tvořící její východisko. Postulát (právní) tedy vyjadřuje více to, co je požadováno, tvrzeno či oficiálně přijímáno.

Maxima bývá spojována s Kantovým kategorickým imperativem nebo morálními zásadami, je normativní formou vyjádřená představa chování či myšlení zahrnující určitý subjektivní princip chtění. Právními maximami jsou tak některé právní principy, v nichž je obsažen určitý morální akcent.

Latinské **regulae iuris** představují, na rozdíl od kazuistického zpracování, označení obecně pojatých právních vět (myšlenek) specifikovaných starořímskými právníky.

V. Knapp akceptuje právní principy (obecné zásady právní):

1. Pozitivace - zákon obecnou zásadu právní přejímá a vtěluje ji do své právní normy (nullum crimen sine lege a nulla poena sine lege v § 3 a § 27 TZ)
2. Odkaz - zákon sám prohlašuje obecné právní zásady za právní normy nebo k nim obecně odkazuje, jak je tomu v případě zmíněného § 7 ABGB.
3. Communis opinio doctorum - obecná právní zásada není v právním textu, ale je dobrovolně intuitivně dodržována nebo jako interpretační pravidlo (*pacta sunt servanda, lex retro non agit* či interpretační *lex posterior derogat priori*).

Jiří Boguszak – jsou to právní pravidla vysokého stupně obecnosti.

Obdobně jako Knapp: - pokud pozitivované

- v zákoně jako jeho premisy (předpoklad) nebo důsledky

- patří k pramenům práva jakožto *communis opinio doctorum* (všeobecné mínění učenců)

Postupně se prosazuje širší chápání:

- Změny společensko politických systémů k demokracii, politickému pluralismu a k materiálnímu právnímu státu

- Impulzy významných právně teoretických a právně filozofických prací často orientovaných směry blízkými přirozenoprávnímu myšlení (Dworkin, Alexy)

- Proměny samotného právního řádu reagujícího na vývoj společenských vztahů k narůstající složitosti a komplexnosti, globalizační a evropeizační procesy. Narůstá význam teleologického výkladu, který se snaží uchopit smysl právního textu i za pomoci právních principů.

- Růst významu soudního rozhodování, které se ve větší míře podílí na dotváření práva

Typologie právních principů:

- Explicitně formulované v textu pozitivního práva

- Implicitní součástí práva jako premisy nebo důsledky

- Extrasystémové principy práva (*communis opinio doctorum*)

- Pojmy charakterizující podstatné znaky nějakého právního institutu (princip materiálního právního státu)

- Principy konstrukce práva, tj. důvody či účely sledované při tvorbě práva. Jsou presumovány při usuzování k systematizaci práva a v dogmatické nebo operativní interpretaci pro aplikaci práva

Vymezení právních principů:

Jsou to vůdčí zásady, na kterých stojí právní systém jako celek a jednotlivá právní odvětví, a která mohou působit i v kontinentální právní kultuře jako autonomní pramen práva. Jsou součástí právního řádu, a to nejen v podobě jejich vtělení do souboru právních předpisů, ale i jako normativní předpoklad právního řádu nebo jako nadpozitivní (suprapozitivní) zásady vztahující se k základním lidským hodnotám a ideálům spravedlnosti a vyjadřující základní ústavní principy.

Vystihují v koncentrované podobě obsah právního řádu, i když právní řád není na právní principy redukovatelný. Právní principy jsou nositeli hodnot, mají hodnotový obsah, nejsou však s hodnotami ztotožnitelné, i když se hodnoty dají na právní principy převést. Jsou normativní povahy a jako takové jsou spojovány s požadavkem, aby byly vyjádřitelné podmínkovou normativní větou.

ROZDÍL právních principů a právních norem:

1. Mají vyšší míru obecnosti (abstraktnosti), čemuž odpovídá obecnost subsumpčních podmínek, tj. jejich dopad na široký okruh právních vztahů a vztah k většímu okruh právních norem

2. Z právních principů bezprostředně adresátům nevyplývají práva a povinnosti (A. Gerloch).

3. Aplikace norem jde způsobem vše nebo nic, tj. pravidlo buď platí nebo neplatí. Principy nepředepisují nějaké podmínky k uplatnění, ale tvoří základ argumentace. Alexy odmítá subsumpci vše nebo nic.

4. Na rozdíl od právních norem nelze na právní principy vztáhnout požadavek logické bezrozpornosti, na daný případ lze vztáhnout i více právních principů spjatých s hodnotami ne vždy zcela slučitelnými. Uplatnění principů se pak děje metodou vyvažování vycházející z principu proporcionality (např. vyvažování principů svobody projevu a ochrany osobnosti).

5. Pravidla jsou hierarchizovaná podle právní síly (právní systém), principy zavazují svojí důležitostí, závažností, významem, přesvědčivostí. Alexy zdůrazňuje obsahovost u principů.

Právní principy jako součást systému českého práva

Český právní řád neobsahuje:

- výslovný zákonný odkaz na právní principy jako prameny práva
- nepřikazuje v určitých případech aplikovat právní principy (jako zmíněný § 7 ABGB)
- nesankcionuje nerespektování právních principů sankcí neplatnosti jako je tomu u dobrých mravů.

Příznivější v SRN - čl. 20 Základního zákona výslovně stanoví, že: „výkonná moc i soudnictví jsou vázány zákonem a právem“

Česká Ústava žádné takové ustanovení neobsahuje.

Ve prospěch právních principů jako prameny práva nicméně mluví:

- Přípustnost argumentace per analogiam iuris v podstatě alespoň zastřeně přiznává roli prameny práva
- V řadě odůvodnění nálezů Ústavního soudu ČR lze nalézt explicitně vyjádřený názor, že *„pramenem práva i v systému práva psaného jsou rovněž základní právní principy a zvyklosti, které nejsou věci libovůle, kdy garanci vůči libovůli je zejména kulturní a mravní kontext odpovědnosti. I v českém právu takto platí a je běžně aplikována řada obecných právních principů, které nejsou výslovně obsaženy v právních předpisech“*.

Klasifikace právních principů:

Dr. Wintr jich napočítal 528

- **tradiční právní principy** (pacta sunt servanda, ignorantia legis non excusat, zákaz denegationis iustitiae či procesní zásady audiatur et altera pars (je třeba slyšet i druhou stranu), nemo iudex in causa sua (nikdo nesmí být soudcem ve vlastní věci).
- **Principy moderního práva** spojené zejména s demokratickými revolucemi, budováním právního státu a konceptem základních lidských práv a svobod (princip rovnosti před zákonem, zásada legální licence, základní principy právního státu, zásada přiměřenosti apod.)

Obecné a odvětvové právní principy

Principy hmotného a procesního práva

Shrnutí

Právní principy svým koncentrovaným vyjádřením obsahu práva plní několik nezastupitelných funkcí:

1. V oblasti tvorby práva působí jako **obecné regulativní ideje**, které musí normotvůrce respektovat z hlediska axiologické a teleologické konzistence právního řádu
2. Při výkladu právních norem působí jako **interpretační pomůcka**
3. V oblasti aplikace práva přispívají **k řešení obtížných případů**, zvláště v situacích, kdy

vyšší soudy posuzují relevanci konkrétní právní úpravy ve vztahu k jejím principiálním východiskům

4. V souvislosti s **abstraktní kontrolou právních norem** v ústavním soudnictví.